

УДК 165.1

П 20

Патлайчук О. В.

кандидат філософських наук, доцент, в. о. завідувача кафедри філософії та культурології, Навчально-науковий гуманітарний інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна, Миколаїв),
volnistik@gmail.com

СПІВВІДНОШЕННЯ НАРАТИВНОГО І НАУКОВОГО ЗНАННЯ У Ж.-Ф. ЛІОТАРА

Проведено дослідження співвідношення наративного і наукового знання в розумінні французького філософа Ж.-Ф. Ліотара. Встановлено, що Ж.-Ф. Ліотар в своїх роботах обґрунтовував необхідність розрізнення знань наукового і наративного (ненаукового, традиційного). На його думку, з точки зору важливості для суспільства вони є рівноцінними. Розглянуто особливості прагматики наративного і наукового знання. Встановлено, що обидва сформовані сукупностями висловлювань, які підпорядковуються певним правилам. Ці правила є специфічними для кожного з них. Неможливо на основі наукового знання судити про існування або цінності наративного знання і навпаки: відповідні критерії не однакові. Проаналізовано особливості відношення розглянутих видів знання один до одного. Якщо наративне знання відноситься толерантно до наукового: воно розглядає його лише як різновид в сім'ї наративних культур, то наукове знання, навпаки, відноситься до іншої ментальності: дикої, примітивної, недорозвиненої, заснованої на звичаях, авторитеті, упередженнях, ідеології.

Ключові слова: Ж.-Ф. Ліотар, наративне знання, наукове знання, прагматика знання, традиція, мовні ігри.

Постановка проблеми. Відмінною рисою постмодерністської філософії науки є розуміння обмеженості позиції суб'єкта пізнання як автономного і

незацікавленого спостерігача, осмислення його детермінованості різними соціокультурними формами, особливо соціальними і мовними стереотипами. Гіпотези теоретиків постструктуралізму про текстуальність і наративність форм культури зумовили інтерес до наративних (від англійського «narrative» – «оповідання», «розповідь», викладення взаємопов'язаних подій у вигляді послідовності слів чи образів) аспектів наукових досліджень і використання понять наратології не тільки в рамках літературної теорії, але і в самих різних галузях знання.

Французький філософ П. Рікер виокремлював такі основні риси наративного опису. По-перше, наявність кінцевої мети розповіді, з якої всі згадувані події отримують пояснення (т. зв. ідея суб'єктивної привнесеності сенсу через завдання фіналу). По-друге, відбір найбільш важливих подій, що безпосередньо відносяться до кінцевої мети. По-третє, упорядкування подій у певну часову послідовність, тобто побудова сюжету [6].

Наративний характер знання є предметом численних дискусій і статей (див., наприклад, роботи [1–4; 7]). Проте процес дослідження досить триває і не може бути визнаним повним і завершеним.

Метою роботи є дослідження співвідношення наративного і наукового знання в розумінні одного з основних теоретиків постмодернізму французького філософа Ж.-Ф. Ліотара.

Викладення основного матеріалу. Згідно Ж.-Ф. Ліотару, знання не зводиться тільки до науки. Наукове знання – це ще не все знання, історично воно завжди було в конкуренції, в конфлікті з іншим видом знання – наративним. Уточнюючи природу наративного (ненаукового, традиційного) знання, філософ стверджував, що пізнання можна трактувати як сукупність денотативних висловлювань (тобто висловлювань, що вказують предмети або описують їх), по відношенню до яких можна сказати, істинні вони чи хибні. Наука в цьому сенсі є областю пізнання. Але навіть якщо наука формулює такого типу висловлювання, то вона передбачає дві додаткові умови їх прийнятності: перше – предмети, до яких вони відносяться, повинні бути рекурсивно доступними, і, отже, перебувати в чітко визначених умовах

спостереження; і друге – є можливість вирішувати, належить чи ні кожне з цих висловлювань мові, яку експерти вважають релевантною [5, с. 51–52].

Між тим, під терміном «знання» розуміється не тільки сукупність денотативних висловлювань; сюди домішуються і уявлення про різноманітні уміння: робити, жити, слухати і т. п. Мова, отже, йде про компетенцію, яка виходить за рамки визначення та застосування істини як єдиного критерію, але крім цього оцінюється за критеріями діловими (технічна кваліфікація), справедливості та/або добра (моральна мудрість), краси звучання, кольору (аудіо і візуальна чутливість) і т. д. Розуміємо таким чином знання є тим, що робить кого-небудь здатним вимовляти «хороші» денотативні висловлювання, а також «хороші» розпорядчі або оціночні висловлювання. Воно не зводиться до компетенції, спрямованої на якийсь один вид висловлювань, скажімо, когнітивних, та виключення інших. Навпаки, воно дає можливість отримувати «хороші» досягнення з багатьох предметів дискурсу, які потрібно пізнати, вирішити, оцінити, змінити. Звідси випливає одна з найголовніших рис знання: воно збігається з широким «утворенням» компетенції, воно є єдиною формою, втіленою в суб'єкті, який складається з різних видів компетенції, що його формують.

Іншою особливістю, яку потрібно відзначити, є близькість такого знання до звичаю (традиції). Що ж насправді являє собою «хороше» розпорядче або оціночне висловлювання чи «хороше» досягнення в денотативній або спеціальній області? І ті, і інші вважаються «хорошими», оскільки відповідають критеріям (справедливості, краси, правди і діловитості), встановленим в співтоваристві, яке утворюють співрозмовники «експерта». Філософи стародавньої Греції називали такий спосіб легітимації висловлювань «думкою». Консенсус, який дозволяє окреслити такого роду знання і розрізняти того, хто знає, від того, хто не знає, складає культуру народу.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок про те, що знання включає до себе не тільки науку, але може розумітися також як освіта або як культура. У формуванні останніх першенствує наративна форма. «Розповідь – це найкраща в самих різних сенсах форма такого знання», зазначав Ж.-Ф. Ліотар [5, с. 55].

Насамперед, історії самі розповідають про те, які досягнення можна вважати позитивними або негативними, тобто успіхами або невдачами, які вінчають героїв та або дають свою легітимність громадським інститутам, або пропонують позитивні або негативні моделі інтеграції у встановлені інститути. Таким чином, розповіді дозволяють, з одного боку, визначити критерії компетентності, властиві суспільству, в якому вони розповідаються, а з іншого – оцінити, завдяки цим критеріям, результати, які досягаються або можуть бути досягнуті.

Далі, наративна форма, на відміну від форм наукового знання, допускає всередині себе множинність мовних ігор. Так, у розповіді можна знайти безліч денотативних висловлювань, які стосуються, наприклад, природи, сезонів року, флори і фауни; деонтичні висловлювання, які визначають, що потрібно робити у відношенні самих цих референтів або щодо спорідненості, відмінності статей, дітей, сусідів, чужоземців тощо; питальні висловлювання; оціночні висловлювання та ін. Критерії тут виявляються вплетеними в щільну тканину, а саме, тканину розповіді, і впорядкованими у вигляді цілісності, яка характеризує цей рід знання.

Третій аспект наративного знання відноситься до передачі розповідей. Їх викладення найчастіше підпорядковується правилам, що закріплюють їх прагматику (тобто умови використання). Наративні «посади» (відправник, одержувач, референт) розподіляються таким чином, що право зайняти одну з них – посаду відправника – засноване на двоякому факті: на тому, що цей індивід або раніше займав іншу посаду – одержувача, або на тому, що про нього – завдяки імені, яке він носить – вже йшлося у розповіді, тобто на факті бути вміщеним у позицію дієгетичного референта розповіді. Знання, яке передається цими розповідями, практично не пов'язане з одними лише функціями висловлювання, але визначає, таким чином, відразу і те, що потрібно сказати, щоб тебе почули, і те, що треба слухати, щоб отримати можливість говорити, і те, що потрібно грати (на сцені дієгетичної дійсності), щоб зуміти створити предмет розповіді.

Мовні акти, властиві цьому роду знання, таким чином, здійснюються не тільки тим, хто говорить, але і тим, до кого звернена мова, а також третьою особою (референтом), про яку йдеться. Знання, що утворюється в такій конструкції, може здатися «компактним» порівняно з так званим «розвиненим» знанням. Воно дозволяє чітко бачити, як традиція розповідей є в той же час традицією критеріїв, які визначають потрібну компетенцію – уміння говорити, слухати і робити, – де розігруються відносини всередині самого співтовариства і з його оточенням. Саме через розповіді передається набір прагматичних правил, за допомогою яких утворюється соціальний зв'язок.

Четвертий аспект наративного знання полягає у його впливі на темп викладення. «Оповідна форма підпорядковується певному ритму, вона є синтезом метронома, що розбиває темп на правильні періоди, і наголосу, що модифікує тривалість і амплітуду деяких з них» [5, с. 58]. Особливо яскраво така темпоралізація проявляється при проголошенні приказок, прислів'їв, максим, які являють собою як би крихітні відколки з можливих оповідань або матриці старовинних оповідань, і які все ще продовжують циркулювати на деяких рівнях сучасного суспільства.

Ще однією відмінною особливістю наративного знання є те, що воно не потребує легітимації. Важко уявити, щоб розповідь задавалася питанням про право, за яким оповідач, відірваний як від слухача, так і від референта, став би розповідати те, що він розповідає, або проводила аналіз чи анамнез власної легітимності. Ще складніше уявити собі, що вона може атрибутувати якому-небудь суб'єкту оповідання владу над розповідями. Ці останні самі беруть владу. А народ, в певному сенсі, лише їх актуалізує, і робить він це не тільки розповідаючи, але і слухаючи, а ще стаючи героєм цих оповідань, інакше кажучи, «граючи» у них в своїх інститутах: отже, однаково співвідносячись як з посадами одержувача розповіді і референта, так і з посадою оповідача. Розповіді визначають критерії компетенції та/або ілюструють її застосування. Вони, таким чином, визначають, що має право говоритися і робитися в культурі і, оскільки вони самі складають її частину, то тим самим виявляються легітимними.

Порівнюючи прагматику (умови використання) наукового знання з прагматикою наративного знання, Ж.-Ф. Ліотар відзначав такі особливості наукового знання:

1. Наукове знання вимагає вибору однієї з мовних ігор – денотативної, та виключення інших. Критерієм прийнятності висловлювання є оцінка його істинності. Звичайно, зустрічаються тут і інші класи висловлювань: питальні («Як пояснити, що... ?») і розпорядчі («Припустимо, дано ряд елементів...»), але вони в даному випадку служать тільки для зчленування діалектичної аргументації, і остання повинна завершитися денотативним висловлюванням. Отже, хтось є вченим (в цьому сенсі), якщо здатен сформулювати істинне висловлювання, і фахівцем, якщо може сформулювати висловлювання верифікуємо на предмет чогось, що ухвалене експертами;

2. Наукове знання виявляється, таким чином, ізольованим від інших мовних ігор, чие поєднання формує соціальний зв'язок. Воно більше не є безпосередньою і загальноприйнятою складовою, як у наративному знанні, але стає непрямую складовою, оскільки стає професією і утворює інститути, а в сучасному суспільстві мовні ігри реалізуються у формі інститутів, які приводяться в рух кваліфікованими партнерами, професіоналами. Зв'язок між знанням і суспільством екстеріоризується. Виникає нова проблема – відношення між науковим інститутом і суспільством;

3. Наукове висловлювання не отримує ніякої законності з того, про що воно говорить (не легітимує само себе). Навіть у галузі педагогіки його наводять лише остільки, оскільки в даний час його завжди можна перевірити за допомогою аргументів і доказів. Само по собі, воно завжди знаходиться під загрозою спростування. Таким чином, знання, накопичене в раніше прийнятих висловлюваннях, завжди може бути відкинуте. І навпаки, кожне нове висловлювання, якщо воно суперечить висловлюванню, прийнятому раніше як законне, може прийматися як законне тільки, якщо воно скасовує попереднє за допомогою аргументів і доказів;

4. Наукова гра містить, отже, діахронну темпоральність, тобто пам'ять і проект. Передбачається, що актуальний відправник наукового висловлювання

знає висловлювання з предмета дослідження, які були здійснені раніше, і не пропонує висловлювань на ту ж тему, якщо вони не відрізняються від загальновизнаних. Звідси впливає полемічна функція цієї гри.

При зіставленні наукового і ненаукового (наративного) знання, на думку Ж.-Ф. Ліотара, необхідно враховувати два важливих фактори. По-перше, «в існуванні першого необхідності не більше, ніж у другому, хоча і не менше» [5, с. 68]. Обидва сформовані сукупностями висловлювань; висловлювання є «прийомами», спрямованими на гравців у рамках загальних правил; ці правила є специфічними для кожного знання, і «прийом», який вважається хорошим тут, не може бути таким же там, за винятком якихось-то відповідностей. Неможливо на основі наукового знання судити про існування або цінності наративного знання і навпаки: відповідні критерії не однакові тут і там.

Інший важливий фактор полягає в нерівному відношенні розглянутих видів знань один до одного. Наративне знання не надає великого значення питанню своєї легітимації; воно підтверджує саме себе шляхом передачі і тому не вдається до аргументації або приведення доказів. Саме тому воно поєднує нерозуміння проблем наукового дискурсу з певною толерантністю до нього: воно розглядає його лише як різновид в сім'ї наративних культур.

Зворотне є невірним. Наукове знання задається питанням про законність наративних висловлювань та констатує, що вони ніколи не підпорядковуються аргументам та доказам. Воно відносить їх до іншої ментальності: дикої, примітивної, недорозвиненої, відсталого, відчуженої, заснованої на думці, звичаях, авторитеті, упередженнях, незнанні, ідеології. З точки зору наукового знання розповіді є вигадками, міфами, легендами, придатними для жінок і дітей. В кращому випадку, в цю темряву обскурантизму намагаються впустити промінь світла, цивілізувати, навчити, розвинути.

Висновки:

1. У роботах Ж.-Ф. Ліотара обґрунтована необхідність розрізнення знань наукового і наративного (традиційного). З точки зору важливості для суспільства вони є рівноцінними.

2. Наративне і наукове знання мають різну прагматику, характеризуються різними критеріями та мірою включеності в мовні ігри.

3. Наративне знання, на відміну від наукового, оцінюється не тільки критерієм істинності, але також і багатьма іншими, найважливішими з яких є етичні та естетичні критерії.

Література

1. **Афанасьев, А. И.** Репрезентативная и конституирующая функции нарратива в гуманитарном знании / А. И. Афанасьев // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2013. – Вип. 6 (III). – С. 70–73.

2. **Борисенкова, А. В.** Нарративные основания опыта и научного знания / А. В. Борисенкова // Социологический журнал. – 2008. – № 4. – С. 168–178.

3. **Брокмейер, Й.** Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / Й. Брокмейер, Р. Харре // Вопросы философии. – 2000. – № 3. – С. 29–42.

4. **Ерофеева, М. А.** Нарративный характер науки и легитимация научного знания / М. А. Ерофеева // Межд. журнал исследований культуры. – 2013. – № 1. – С. 30–34.

5. **Лиотар, Ж.-Ф.** Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар. – СПб. : Алетейя, 1998. – 164 с.

6. **Рикёр, П.** Память, история, забвение / П. Рикёр. – М. : ИГЛ, 2004. – 728 с.

7. **Яковлев, В. Ю.** Нарративный метод научного познания / В. Ю. Яковлев // Известия РГПУ. – 2008. – Вып. 71. – С. 28–35.

References

1. Afanasev A. I. Reprezentativnaya i konstituiruyushchaya funktsii narrativa v gumanitarnom znanii [Representative and constitutive function of narrative in the Humanities]. Filosofiya i politolohiya v konteksti suchasnoyi kul'tury [Philosophy and political science in the context of contemporary culture.]. 2013, issue 6 (III), pp. 70-73.

2. Borisenkova A. V. Narrativnye osnovaniya opyta i nauchnogo znaniya [Narrative base of experience and scientific knowledge]. Sotsiologicheskii zhurnal. [Sotsyolohycheskyy magazine.] 2008, no 4, pp. 168-178.

3. Brokmeyer Y. Narrativ: problemy i obeshchaniya odnoy alternativnoy paradigmy [Narrative: Problems and promises one alternative paradigms]. Voprosy filosofii [Questions of philosophy]. 2000, no 3, pp. 29-42.

4. Yerofeeva M. A. Narrativnyy kharakter nauki i legitimatsiya nauchnogo znaniya [Narrative nature of science and the legitimation of scientific knowledge]. Mezhd. zhurnal issledovaniy kultury. [Int. Journal of research culture]. 2013, no 1, pp. 30-34.

5. Liotar Zh.-F. Sostoyanie postmoderna [Postmodern condition]. Saint Petersburg, Aleteyya Publ., 1998. 164 p.

6. Riker P. Pamyat, istoriya, zabvenie [Memory, history, oblivion]. Moscow, IGL Publ., 2004. 728 p.

7. Yakovlev V. Yu. Narrativnyy metod nauchnogo poznaniya [Narrative method of scientific knowledge]. Izvestiya RGPU [The journal of the Russian State Pedagogical University]. 2008, issue71, pp. 28-35.

Patlaichuk O. V., *Ph.D. of Philosophy, Associate Professor, Acting Head of the Department of Philosophy and Cultural studies, Educational and Research Institute of Humanities of Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), volnistik@gmail.com*

The correlation of narrative and scientific knowledge by J.-F. Lyotard

Study on the correlation between narrative and scientific knowledge in the understanding of the French philosopher J.-F. Lyotard was held. J.-F. Lyotard in his works justified the need to distinguish between scientific knowledge and narrative (non-scientific, traditional). In his opinion, from the point of view of the importance for society, they are equal. Features of pragmatics of narrative knowledge and scientific knowledge were considered. Determined that both generated sets of statements which obey certain rules. These rules are specific to each of them. It is impossible on the basis of scientific knowledge to judge the existence or value of

narrative knowledge and vice versa: the relevant criteria are not the same. Peculiarities of relations of the considered types of knowledge to each other were analyzed. If narrative knowledge is tolerant of scientific concerns; it sees it only as a variety in the family of narrative cultures, scientific knowledge, on the contrary, refers the narrative to a different mentality: savage, primitive, underdeveloped, based on customs, authority, prejudice, and ideology.

Keywords: *J.-F. Liotard, narrative knowledge, scientific knowledge, pragmatics of knowledge, tradition, language games.*

Патлайчук О. В., кандидат философских наук, доцент, и. о. заведующей кафедры философии и культурологии, Учебно-научный гуманитарный институт Национального университета кораблестроения имени адмирала Макарова (Украина, Николаев), *volnistik@gmail.com*

Соотношение нарративного и научного знания у Ж.-Ф. Лиотара

Проведено исследование соотношения нарративного и научного знания в понимании французского философа Ж.-Ф. Лиотара. Установлено, что Ж.-Ф. Лиотар в своих работах обосновывал необходимость различения знаний научного и нарративного (ненаучного, традиционного). По его мнению, с точки зрения важности для общества они являются равноценными. Рассмотрены особенности прагматики нарративного и научного знания. Установлено, что оба сформированы совокупностями высказываний, которые подчиняются определенным правилам. Эти правила являются специфическими для каждого из них. Невозможно на основе научного знания судить о существовании или ценности нарративного знания и наоборот: соответствующие критерии не одинаковы. Проанализированы особенности отношения рассматриваемых видов знания друг к другу. Если нарративное знание относится толерантно к научному: оно рассматривает его всего лишь как разновидность в семье нарративных культур, то научное знание, напротив, относит нарративное к другой ментальности: дикой, примитивной, недоразвитой, основанной на обычаях, авторитете, предубеждениях, идеологии.

Ключевые слова: Ж.-Ф. Лиотар, нарративное знание, научное знание, прагматика знания, традиция, языковые игры.